

Nobel-díjas hadifogoly Türkmenisztánban

KAPRONCZAY KÁROLY

Az 1914. évi orvosi Nobel-díj kihirdetésekor, melyet *Bárány Róbert* bécsi fülésznek ítélte oda a Nobel Bizottság, ritka szakmai botrány robbant ki Bécsben, amit csak tovább fogokozott, hogy a díjazott éppen orosz hadifogságban volt a türkmenisztáni Merv városában. A hír hallatán gyűlölködéssel kísért prioritási vita vette kezdetét Bárány ellen a Bécsi Egyetem orvosi karán, ahol fogsága előtt dolgozott, míg a Monarchiával háborúzó Oroszországban elismeréssel övezték a „hadifogoly Nobel-díjas” orvost. Az élet ritkán produkál olyan helyzetet, amikor egy orosz kórházban dolgozó hadifoglyot az Orosz Tudományos Akadémia elnöke, Konstantin nagyherceg személyesen keres meg, hogy gratuláljon Nobel-díjához, amihez ráadásul még külön engedélyre is szüksége volt. Talán ezért is írja 1926-ban Bárány Róbert – távol hazájától és Oroszországtól – már az Uppsalai Egyetem professzoraként, hogy türkmenisztáni két éve élete „talán legszebb évei” voltak.

Bárány Róbert 1876. április 22-én született Bécsben. Apja – Bárány Ignác – a Monarchia pénzügyminisztériumában volt tanácsos, aki a várpalotai zsidó iskola tanítójának fia volt. Mielőtt Bécsbe került volna, előbb Rohoncon pénzügyi felügyelőként tevékenykedett, majd Bécsben házasságot kötött *Maria Hockkal*, *Simon Hock* jeles prágai történész leányával, akitől hat gyermeke született. A szülők eltérő személyiségek voltak, de mindegyikük saját egyéniségéből a legjobbat adta tovább gyermekeinek. Az első szülött Róbert volt, aki középiskolai tanulmányai alatt inkább nyelvetehetségével tűnt ki. Gyermekkorában csonttuberkulózist kapott, és bár meggyógyult, egyik lábára élete végéig biceget. Ebben az időszakban sokat olvasott, a filozófia és elsősorban Schopenhauer érdekelte.

Az érettségi vizsga letétele után, a családja ösztönzésére beiratkozott a Bécsi Egyetem orvosi karára, ahol 1900-ban fogadták doktornak, később három évet Göttingában, Heidelbergben és a Majna menti Frankfurtban töltött, sebészti tudását bővítve. Bécsbe visszatérve kezdetben neurológus akart lenni: különös figyelemmel kísérte *Sigmund Freud* tevékenységét, szeretett volna a klinikájára kerülni. A több óráig tartó felvételi beszélgetés után Freud furcsa, abnormalis egyéniségnek tartotta Bárány Róbertet, aki viszont kifejtette, hogy nem hisz a tudatalatti elméle-

Bárány Róbert elsősorban a középfül kalorikus változásait tanulmányozta

tekben. Ettől függetlenül, nem váltak el egymástól haraggal, sőt 1914-ben Freud is „rácsodálkozott” Bárány Nobel-díjjal történt kintüntetésére, bár ebben volt egy nagyadag keserűség is, hiszen önmagát várta az 1914. évi kintüntetésnek. Amikor Bárány Róbert 1916-ban átvehette kintüntetését, a következő orvosi Nobel-díjra Sigmund Freudot javasolta.

Az álláskeresés időszakaszában, egy véletlen találkozás során, *Gusztáv Alexander* meghívta Bárány Róbertet a bécsi fülészeti klinikára, melynek szellemét még mindig az alapító professzor, *Politzer Alfred* határozta meg. E klinikát a kutató- és a gyógyító munka kettőssége jellemezte. A klinika szelme vonzotta Bárány Róbertet, nem sokat habozott, leszerződött a klinikára, ahol elsősorban az Alexander vezette fülészeti kutatócsoport munkájába kapcsolódott be. A középfül kalorikus változásait tanulmányozta abból a szempontból, hogy minden fülben levő betegség (főleg gyulladás) az ijjáratokban zajlik le, de összefüggésbe hozható a tengeri betegséggel is. A kalorikus kérdéssel Alexander és *Neumann* is foglalkozott. Az ezzel kapcsolatos szemrevételeket kisebb publikációban Alexander is leírta, de az orvosi körökben különösebb visszhangot nem váltott ki. Vagy húsz évvel azelőtt *Högyes Endrét* is foglalkoztatta a téma, elsősorban a szemmozgásokra összpontosított, de megfi-

gyeléseit állatokon végezte. Högyes kísérleti megfigyeléseit magyar nyelven az Erdélyi Magyar Kulturális Egyesület orvosi szakosztályának közleményeiben publikálta. Bárány ez utóbbiról csak akkor értesült, amikor 1910-ben Alexander és Neumann megvádolták kutatási eredményeik ellopásával. Bárány ugyanis a kalorikus reakcióval kapcsolatos vizsgálatait könyvben összegezte 1906-ban, amiért Alexander vadul megtámadta őt. Igaz, Heinrich Neumann is magának vallotta Bárány Róbert kutatásait, miközben szembe került Alexanderrel is. A vitában álló felek végül az egyetem szakmai véleményét kérték. Az orvosi kar dékánja *József Bauertől*, a kar tekintélyes professzorától várt döntést. Valódi salamoni ítélet született: Bauer elismerte Bárány kutatásainak fontosságát, kutatói erényeit, viszont alaposabb további kutatásokat kért, hogy árnyaltabban lehessen e lényeges élettani jelenségről beszélni.

Bárány Róbert 1912-ben a bostoni nemzetközi élettani kongresszuson megkapta a Politzer-díjat, amely e szakterület legnagyobb elismerését jelentette, amit 1914-ben a Guyot-díj követett. Talán ez is elősegítette, hogy Alexander és Neumann szövetséget kössön Bárány Róbert ellen, mert mindenképpen el akarták távolítani Bárányt a Bécsi Egyetemről, bár Bárány 1909-ben a fülészeti élettanának egyetemi magántanára lett. Ugyancsak figyelemre méltó, hogy Bárány 1909-ben részt vett a budapesti Nemzetközi Orvosi Kongresszuson, ahol igen jó kapcsolatba került a magyar kollegákkal, ahol szóba sem kerültek Högyes Endre kutatásai. Abban a vitában azonban, amely közvetlenül az első világháború előtt bontakozott ki, már igen. A vitának voltak sajátos „felhangjai”: Bárány is, vitapartnerei is zsidók voltak, így csak nagyon erőltetve lehetett volna ebből Bárány-ellenes antiszemita támadásokat felfedezni.

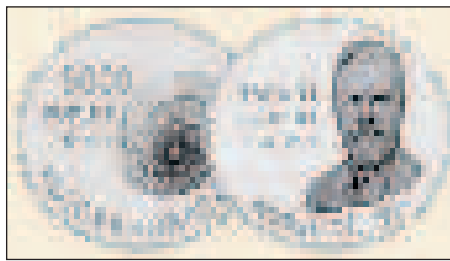
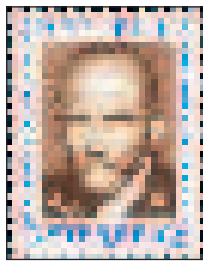
1914 szeptemberében Bárány Róbert bevonult katonának. Przemysl erődjébe vezényelték „felügyelő” orvosnak. A szolgálati helyére tartó vonaton egy koponyasebészettel foglalkozó könyvet tanulmányozott, feltételezve, hogy a jelentős tüzerővel felszerelt hadseregek küzdelmében sok lesz a koponyasérülés. Ez a feltételezése bevált, hiszen a lövészárkokból vívott állóháborúban a katonák túlnyomóan fej-, nyak- és mellkas-sérüléseket szenvedtek, akik jó része meghalt, illetve maradandó sérülést szenvedett. Bárány a katonakórházban szinte egész nap a sebészszaktárnál

A Nobel-díjas – Az ismeretlen Bárány Róbert története című dokumentumfilm plakátja

állt, és megfigyelése alapján – szemben a korabeli sebészeti gyakorlattal – minden sebet alaposan kitisztított és összevarrt, a „keze alól” kikerült sebesültek ritkán kaptak sebgulladást. 1915 tavaszán – Przemysl várának eleste után – orosz fogságba esett, és a türkménisztáni – közel Afganisztánhoz – Mérvbe került, ahol az átlagosnál jobb elbánásban részesült. A jelentős orvoshiányban szenvedő Oroszországban minden orvost, függetlenül attól, hogy fogoly volt-e vagy sem, azonnal kiemelték a táborból és foglalkoztattak. A helyi kórházban lett főorvos. A kórház igazgatója nevét ismerte már az orvosi szakirodalomból, így Bárány teljesen szabadon gyakorolhatta hivatását, akár a polgári kórházban, akár a fogolytáborban. Később, 1926-ban, már Svédországban, egy negyvenoldalas tanulmányban foglalta össze oroszországi orvosi tapasztalatait. Ebben írta meg, hogy ez a két év volt orvosi gyakorlatának legszebb és legnyugodtabb időszaka. Itt értesült az orosz kollegától arról, hogy az 1914. évi orvosi Nobel-díjat *A vestibularis apparatus fiziológiájával és kórtanával* kapcsolatos kutatásaiért neki ítélte meg a Nobel Bizottság. Svédország szentpétervári nagykövete értesítette az Orosz Tudományos Akadémia elnökét, Konstantin nagyherceget az elismerésről, hogy az orosz hadsereg fogságában élő Bárány Róbertet Nobel-díjjal tüntették ki. A hír hallatára Konstantin nagyherceg az orosz főparancsnokságon keresztül eljuttatta Bárány Róberthez a svéd nagykövet levélét, míg ő azonnal Türkménisztán-

ba utazott, hogy személyesen gratuláljon Bárány Róbertnek. Az orosz sajtó tele volt a Bárány Róberttel foglalkozó írásokkal. Az oroszok egy kicsit magukénak is vélték a kitüntetést, bár ekkor már volt Nobel-díjuk: Pavlov 1905-ben, Mecsnyikov 1909-ben nyerte el az elismerést. Értetlenséggel szóltak Bécsről, ahol közömbösség fogadta a hírt. Bárányt Mervből előbb Kosan városába helyezték, majd hamarosan Moszkvába szállították. Itt is furcsa fejlemények következtek: a Monarchia csak hosszas huzavona után kérte elengedését. De mert rossz személyi adatokat adtak meg az oroszoknak, azok egy másik Bárány Róbertet adtak ki. Végül a procedúrát megunva, a svéd koronaherceg személyesen kérte ki Bárány Róbertet, akit szinte azonnal kiadtak Svédországnak. Ezt megelőzően, az orosz hadsereg orvosfőnöke egy személyes beszélgetés során azt ajánlotta Bárány Róbertnek, hogy írásban kérje tőle polgári állományba történő helyezését, mivel csonttuberkulózisos térdének állapota megromlott, járása bizonytalanná vált. Az orvostábornok néhány óra alatt polgári állományba helyeztette, így már semmi akadálya nem volt annak, hogy a polgári állományú Bárány Róbert orvos

A Bárány Róbert emlékére kibocsátott bélyeg és emlékérem

1916. július 16-án elhagyja Stockholm irányába Oroszországot, hogy majd 1916. szeptember 16-án átvehesse a Nobel-díjat. Ezt követően Bárány Róbert életének legnehezebb időszaka következett. Bécsben – közvetlen családját kivéve – ellenséges hangulat fogadta. Volt klinikája nem fogadta, mert állását betöltötték, egyelőre magánpraxist folytatott. Az egyetemet arra kérte, hogy – tekintve Nobel-díjára – rendkívüli tanárrá nevezzék ki. A Bécsi Egyetem azonban elutasító határozatot hozott, melyet Joseph Tandler közölt Bárány Róberttel. Ebben a határozatban az orvosi kar tanári testülete kétségbe vonta Bárány Róbert kalorikus változásokkal kapcsolatos eredményeinek prioritását, amelyet Neumann professzornak tulajdonított. Különösen súlyosnak vélték, hogy Bárány Róbert nem ismertette kutatásainak fázisait, nem nevezte meg forrásait. Magatartását elitelendőnek vélték. Az egyetemtől kapott felhatalmazás alapján Tandler levélben kérte a Nobel Bizottságtól, hogy a Bécsi Egyetem véleménye alapján vonják vissza Bárány Róbert

Nobel-díját. A levél és az eljárás páratlan volt a Nobel-díj történetében. A Nobel Bizottság udvarias hangnemű elutasítása után sem nyugodtak meg azonban a kedélyek. *Alexander Spindler* adatokat és aláírásokat gyűjtött Bárány Róbert ellen, amit 1936-ban ismét betérjesztettek a Nobel Bizottsághoz, de a Bizottság ezt is elutasította. Azóta nem volt hasonló szervezkedés.

1917 őszén az uppsalai akadémiai kórház meghívta Bárány Róbertet a fülészeti osztály főorvosának, amit gondolkodás nélkül el is fogadott. Ezt az osztályt vezette 1926 őszéig. Közben megalapította az egyetem fülészeti klinikáját három kórteremmel, műtővel, laboratóriummal és ambulanciával. 1926 különösen fontos év volt Bárány Róbert számára: a Svéd Orvostársaság ekkor ítélte oda neki a Sorostoris Jubileumi Érmét, a svéd orvostársadalom legnagyobb elismerését.

Élete utolsó évtizede valóban nyugodt körülmények között zajlott, szakmai tevékenysége iskolateremtő volt a svéd orvosi kultúrában. 1936. április 8-án hunyt el Uppsalában.

A „Bárány-ügy” a XX. század talán legérdekesebb orvosi vitája volt, aminek heve ugyan csökkent, de a mai napig sem hunyt ki teljesen. Szakmai felfogások csaptak össze, amelyben az indulatok lettek úrrá. Bárány talán egyben hibázott, az 1920-as évek derekán feladta a küzdelmet, értelmetlennek ítélte meg a meddő vitát. Talán féltette egészségét (magas vérnyomással küszködött), vagy nem akarta egyéni problémáját rázúdítani új intézetre, de erre biztos válaszunk nem lehet!

Irodalom

- Emed, Alexander: A Nobel-díjas otológus: Bárány Róbert. *Lege art. med.* 2003. 13. 587-589.
- Emed, Alexander: Bárány Róbert. *Füll-orr-gégegyógyászat.* 2003. 49. 167-169.
- Kenéz János: Bárány Róbert /1876-1936/. *Orv. Hetil.* 1961. 102. 1136-1138/-
- Pap János.: Bárány Róbert. in. *Magyar származású Nobel-díjasok. Világszövetség.* 20. 1993. 13.
- Tamás László: Fogolytáborból a Nobel-díjig. *Kisalföld.* 2015. 73 sz.
- Várpalotától Uppsaláig. *Fizikai Szemle.* 1996/4.
- Bárány Róbert Nobel-díjával kapcsolatos híryanag: *Népszava* 1915. okt. 13.: nov. 30., dec. 25., 1916. jan. 11., márc. 15., ápr.- 14., ápr. 16., jún. 9., júl. 9., szept. 15., 1917. febr. 20.
- Petrov, Boris: *Historija Medicinu.* Moszkva, Medicina, 1965.
- Bárány Róbert könyvei
- Physiologie und Pathologie des Bogengangapparates beim Menschen.* Wien, 1907.
- Die Seekrankheiten.* Wien, 1911.
- Das Radikaloperation des Ohres ohne Gehörgangplastik bei chronischer Mittelohreitung.* Uppsala, 1923.